

Фінансується
Європейським
Союзом

Дослідження національного кримінального законодавства в контексті співпраці Міжнародного кримінального суду з Україною

Аналітичний огляд

Київ–2024

УДК 343.21(477):341.645](048.83)

Д703

Укладач

Анна Попова – експертка ГО «CLEAR: Centre of Law Enforcement Activities Research»

За загальною редакцією:

Юлії Богдан, кандидата юридичних наук, директорки ГО «CLEAR: Centre of Law Enforcement Activities Research»

Анни Гончаренко, доктора юридичних наук, професорки Інституту державної безпеки Національної академії Служби безпеки України

За сприяння

Центру громадянських свобод, глобальної ініціативи «Трибунал для Путіна»

За фінансової підтримки

Європейського Союзу

Д703

Дослідження національного кримінального законодавства в контексті співпраці Міжнародного кримінального суду з Україною [Текст] : аналіт. огляд / уклад. А. Попова ; за заг. ред. Ю. Богдан, А. Гончаренко. – Київ : Вид-во, 2024. – 40 с.

У роботі висвітлено результати дослідження процесу інтеграції норм міжнародного кримінального та гуманітарного права в українське законодавство, зокрема щодо ратифікації та імплементації Римського статуту. Проаналізовано правові інструменти, що надають можливість Україні забезпечити ефективне переслідування міжнародних злочинів, учинених під час російської агресії. Розглянуто особливості взаємодії України з Міжнародним кримінальним судом, вплив цієї співпраці на національне кримінальне законодавство, а також міжнародний досвід ратифікації Римського статуту й перспектив його застосування в українському контексті.

Видання може бути корисним для міжнародних експертів, представників національних і міжнародних неурядових організацій, фахівців, які вивчають юридичні аспекти збройного конфлікту в Україні, а також студентів-правників й усіх, хто цікавиться цією темою.

УДК 343.21(477):341.645](048.83)

© Попова А., 2024

Архітектура правосуддя за злочин агресії,
злочини проти людства, геноцид, воєнні
злочини є об'ємною та активною.
Ми сфокусуємося на частині
процесуальних відносин Міжнародного
кримінального суду з Україною.

Ми, команда ГО «CLEAR: Centre of Law Enforcement Activities Research»,
висловлюємо глибоку вдячність Миколі Гнатовському, Олександрю
Павліченку, Костянтину Задої і Тимуру Короткому за цінні ідеї та
сприяння в проведенні цього дослідження.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. СПІВПРАЦЯ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ З УКРАЇНОЮ	7
1.1. Історія формування відносин Міжнародного кримінального суду й України	
1.2. Операційна діяльність Міжнародного кримінального суду щодо України	
РОЗДІЛ 2. ВПЛИВ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ НА НАЦІОНАЛЬНУ Й МІЖНАРОДНУ АРХІТЕКТУРУ ПРИТЯГНЕННЯ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ	14
2.1. Суб'єкти воєнних злочинів у національному й міжнародному законодавстві	
2.2. Роль Міжнародного кримінального суду у створенні Спецтрибуналу	
2.3. Міжнародний досвід застосування ст. 124 Римського статуту і шлях України	
РОЗДІЛ 3. МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД РАТИФІКАЦІЇ ТА ВПЛИВ РАДИ БЕЗПЕКИ ООН	25
3.1. Міжнародний досвід імплементації Римського статуту. Національні заходи з імплементації країн – учасниць Римського статуту	
3.2. Перспективи застосування ст. 16 Римського статуту щодо відкритих проваджень Міжнародного кримінального суду у справі щодо України та світова практика застосування відстрочки	
ВИСНОВКИ	36
РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ ДЕРЖАВНИХ СТРУКТУР І ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА	37

ВСТУП

Співпраця Міжнародного кримінального суду (МКС) з Україною набуває особливого значення в контексті забезпечення правосуддя за злочини, вчинені під час російсько-української війни. Це дослідження зосереджено на аналізі взаємодії між міжнародними й національними інституціями в аспекті розслідування воєнних злочинів, геноциду та злочинів проти людства, а також впливу цієї взаємодії на національне кримінальне законодавство.

Створення МКС 2002 року на основі Римського статуту стало визначальною віхою для міжнародного правосуддя. Україна, підписавши Римський статут 2000 року, протягом тривалого часу не ратифікувала документ, посилаючись на невідповідність його Конституції України. Протестні події 2014 року, а згодом і повномасштабне вторгнення Росії 2022 року стимулювали Україну до активної співпраці з МКС, зокрема визнання юрисдикційного суду для розслідування злочинів, починаючи з 2014 року.

Актуальність дослідження обумовлена посиленням ролі міжнародних механізмів правосуддя в забезпеченні справедливості для жертв війни, що у своїй ситуації вимагає імплементації міжнародних норм до національного законодавства. Увагу зосереджено на нововведеннях, зокрема кримінальній відповідальності командирів за воєнні злочини.

Це дослідження має на меті проаналізувати, як співпраця з МКС сприяє вдосконаленню законодавчої бази України, передусім у контексті ратифікації Римського статуту, та які перспективи відкриваються щодо створення Спеціального трибуналу для розслідування злочинів агресії. Обраний підхід дає змогу висвітлити ключові аспекти взаємодії між національними та міжнародними правовими системами, а також окреслити виклики й можливості для України в процесі побудови ефективної системи правосуддя.

Метою цієї роботи є дослідження процесу інтеграції норм міжнародного кримінального та гуманітарного права в українське законодавство, зокрема щодо ратифікації та імплементації Римського статуту. Проаналізовано правові інструменти, що надають можливість Україні забезпечити ефективне переслідування міжнародних злочинів, учинених під час російської агресії, і відповідальність військових командирів та керівників за нелегальні дії. Це також охоплює оцінку негативного впливу змін на національну правову систему, щоб адаптувати її до сучасних стандартів міжнародного правосуддя та сприяти зміцненню верховенства права в Україні.

В аналітичному дослідженні розглянуто особливості взаємодії України з Міжнародним кримінальним судом, вплив цієї співпраці на національне кримінальне законодавство. Завдання структуровано в межах трьох основних розділів:

- Дослідження історичних та юридичних аспектів взаємодії України з МКС, зокрема аналіз передумов і розвитку процесу співпраці
- Вивчення ролі МКС у впровадженні міжнародних стандартів, механізмів притягнення до відповідальності за воєнні злочини
- Оцінка міжнародного досвіду ратифікації Римського статуту й перспектив його застосування в українському контексті.

Методи дослідження:

1. аналіз нормативно-правових актів:

дослідження зв'язків нормативних документів, щоб визначити узгодженість і системність правового регулювання

2. порівняльно-правовий метод:

аналіз досвіду інших країн щодо імплементації Римського статуту і створення спеціальних трибуналів;

3. емпіричний підхід:

вивчення конкретних кейсів, наприклад, співпраці України з МКС у документуванні злочинів;

4. юридичний аналіз:

оцінка змін у національному законодавстві, зокрема доповнення статтею 31-1 Кримінального кодексу України;

5. синтез теоретичних і практичних результатів:

поєднання результатів правового аналізу, міжнародного досвіду та практики для формулювання висновків і рекомендацій.

Ці методи забезпечили комплексний підхід до вивчення проблематики й дали змогу окреслити напрями подальших змін у правовій системі України.

Для забезпечення високого рівня надійності результатів до участі в дослідженні було запрошено експертів, які проводять глибинну експертизу з питань міжнародного права в площині Римського статуту, його ратифікації в Україні й діяльності МКС щодо правосуддя в російсько-українській війні, серед них: Микола Гнатовський, суддя Європейського суду з прав людини; Олександр Павліченко, виконавчий директор Української Гельсінської спілки з прав людини; Костянтин Задоя, професор кафедри кримінально-правової політики та кримінального права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, експерт Центру громадянських свобод; Тимур Короткий, віцепрезидент Української асоціації міжнародного права.

Апробація результатів дослідження відбулася 7 листопада 2024 року на засіданні науково-практичного круглого столу «Нові можливості та перспективи щодо притягнення до відповідальності представників РФ після ратифікації Україною Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього», організованому Інститутом Служби безпеки України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Результати дослідження можуть бути корисними для міжнародних експертів, представників національних і міжнародних неурядових організацій, фахівців, які вивчають юридичні аспекти збройного конфлікту в Україні, а також студентів-правників й усіх, хто цікавиться цією темою.

СПІВПРАЦЯ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ З УКРАЇНОЮ

1.1. Історія формування відносин Міжнародного кримінального суду й України

Юридичною передумовою створення Міжнародного кримінального суду (МКС) як міжнародної інституції правосуддя стало прийняття в червні 1998 року Римського статуту 120-ма державами з 148-ми присутніх членів Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй (ООН). Чотири роки потому, 1 червня 2002 року, Римський статут набрали чинності після факту ратифікації документа 60-ма країнами, що створило підґрунтя для початку фактичної роботи МКС з юрисдикцією щодо воєнних злочинів.¹

Стартом розгортання відносин МКС та України стало підписання країною Статуту 20 січня 2000 року². Однак уже за півтора року після цього Конституційний Суд України прийняв рішення у справі за конституційним поданням Президента України про надання висновку щодо відповідності Конституції України Римського статуту Міжнародного кримінального суду (справа про Римський статут) від 11 липня 2001 року у справі № 1-35/2001³, що загальмувало участь України в процесі прийняття рішень на рівні міжнародної кримінальної юстиції.

Тогочасний Конституційний Суд України визнав остаточно та без права на оскарження, що Римський статут, підписаний від імені України та внесений до Верховної Ради України для надання згоди на його обов'язковість, є таким, що не відповідає Конституції України в частині, яка стосується положень абзацу 10 преамбули й статті 1 Статуту, за якими «Міжнародний кримінальний суд... доповнює національні органи кримінальної юстиції».⁴

Тобто національну судову систему не може бути доповнено МКС, який уповноважений розглядати справи у випадку неспроможності або небажання національних судів здійснювати правосуддя. Водночас Європейський суд з прав людини може взяти до розгляду позов від громадянина/ки України лише після використання всіх національних засобів правового захисту, а його рішення виконує українська влада.

Рішення Конституційного Суду України від 11 липня 2001 року у справі №1-35/2001 не стало перепорою для того, щоб Україна 29 січня 2007 року приєдналася до Угоди про привілеї та імунітети МКС, однак залишалася єдиною державою, що не є учасницею Римського статуту МКС.

¹ Ratification ceremony at UN paves way for International Criminal Court, <https://news.un.org/en/story/2002/04/32172-ratification-ceremony-un-paves-way-international-criminal-court>

² Rome Statute of the International Criminal Court. URL: https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XVIII-10&chapter=18&clang=en

³ Висновок Конституційного Суду України (справа про Римський статут) від 11 лип. 2001 р. №1-35/2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003v710-01#Text>.

⁴ Висновок Конституційного Суду України (справа про Римський статут) від 11 лип. 2001 р. №1-35/2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003v710-01#Text>.

Минуло 15 років після підписання Статуту, і зрештою між Україною та МКС почали формуватися перші процесуальні відносини. Зокрема, 8 вересня 2015 року Секретар МКС Герман фон Гебель отримав подану Україною заяву про визнання юрисдикції МКС щодо злочинів, імовірно, вчинених на її території з 20 лютого 2014 року.⁵

Після Революції Гідності Україна обрала курс на євроінтеграцію, і це сприяло внесенню змін до Конституції України щодо правосуддя від 2 червня 2016 року, завдяки яким також було визнано юрисдикцію МКС у ст. 124. Ці зміни відкрили шлях для приєднання країни до Римського статуту з 30 червня 2019 року, коли набрали чинності зміни до Основного Закону⁶.

На євроінтеграційній хвилі 1 вересня 2017 року набрала чинності Угода про асоціацію між Україною та ЄС, яка зобов'язала Україну забезпечити ратифікацію та імплементацію Римського статуту⁷.

Відповідно до змін у Конституції України, 30 червня 2019 року набрали чинності положення ст. 124 Основного Закону про визнання юрисдикції МКС. Так було усунуто останню перешкоду на шляху до ратифікації Україною Римського статуту. У серпні 2019 року заступник голови Офісу Президента продемонстрував політичну волю, заявивши, що одним із пріоритетів Президента є ратифікація Римського статуту МКС.

У травні 2021 року парламентарі ухвалили Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права» № 2689, який у червні 2021 року передано Президенту України на підпис⁸, що так і не відбулося.

Початок повномасштабного вторгнення став поштовхом для нового насиченого етапу відносин МКС та України, що підтверджує низка подій:

- 2 березня 2022 року, після повідомлення Прокурора відповідно до правила 45 Регламенту Суду про намір звернутися до Палати попереднього провадження з проханням надати дозвіл на початок розслідування ситуації в Україні, Президія передала цю ситуацію на розгляд Палати досудового провадження МКС⁹;
- 2 та 7 березня 2022 року Прокурор поінформував Палату, що відповідно до статей 13(а) та 14(1) Статуту він отримав 40 звернень держав-учасниць щодо ситуації в Україні:¹⁰ Литовської Республіки, Республіки Албанія, Австралійського Союзу, Республіки Австрія, Королівства Бельгія, Республіки Болгарія, Канади, Республіки Колумбія, Республіки Коста-Ріка, Республіки Хорватія, Республіки Кіпр, Чеської Республіки, Королівства Данія, Республіки Естонія, Фінляндської Республіки,

5 Ukraine accepts ICC jurisdiction over alleged crimes committed since 20 February 2014. URL: <https://www.icc-cpi.int/news/ukraine-accepts-icc-jurisdiction-over-alleged-crimes-committed-20-february-2014>

6 Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) : Закон України від 2 черв. 2016 р. № 1401-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19#Text>.

7 Association Agreement between the European Union and its Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A22014A0529%2801%29>.

8 Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права № 2689 від 27 груд. 2019 р. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67804

9 Report on activities and programme performance of the International Criminal Court for the year 2023. URL: https://asp.icc-cpi.int/sites/default/files/asp_docs/ICC-ASP-23-3-ENG.pdf.

10 Денис Малюська: Звернення до МКС 42 країн значно пришвидшило процес розслідування злочинів РФ. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/denis-malyuska-zvernennya-do-mks-42-krain-znachno-prishvidshilo-protses-rozsliduvannya-zlochyniv-rf>

Республіки Франція, Грузії, Федеративної Республіки Німеччина, Грецької Республіки, Угорщини, Республіки Ісландія, Республіки Ірландії, Італійської Республіки, Латвійської Республіки, Князівства Ліхтенштейн, Великого Герцогства Люксембург, Республіки Мальта, Нової Зеландії, Королівства Норвегія, Королівства Нідерландів, Республіки Польща, Республіки Португалія, Румунії, Словацької Республіки, Республіки Словенія, Королівства Іспанія, Королівства Швеція, Швейцарської Конфедерації, Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії.¹¹

Така активність союзних країн нівелювала запит про дозвіл на відкриття розслідування відповідно до ст. 15 Статуту, сприяла прийняттю рішення Прокурором про відкриття розслідування. З того часу кількість звернень збільшилася до 43. Відповідно до загальних параметрів юрисдикції, визначених шляхом передання справ 43-ма державами-учасницями, і без шкоди для кінцевої спрямованості розслідування сфера розслідування, розпочатого Прокурором 2 березня 2022 року, охоплює будь-які минулі й теперішні звинувачення у воєнних злочинах, злочинах проти людства або геноциді, учинених на будь-якій частині території України будь-якою особою з 21 листопада 2013 року й надалі та поширюється на всіх винних незалежно від громадянства;

- з травня 2022 року з майже безперервною присутністю в Україні Офіс прокурора МКС активно працює в регіонах України, докладаючи значних зусиль для співпраці та координації з різними національними та міжнародними зацікавленими сторонами. Офіс прокурора МКС продовжує розвивати численні пов'язані між собою напрями розслідувань, продуктивно взаємодіє з Офісом Генерального прокурора й іншими національними органами влади¹²;
- паралельним треком у травні 2022 року Верховна Рада України голосує за зміни до Кримінально процесуального кодексу України в частині співробітництва з Міжнародним кримінальним судом¹³;
- 7 березня 2023 року Прокурор МКС Карім Хан завершив четвертий візит до України, за результатами чого Кабінет Міністрів України ухвалив Угоду про заснування в Україні Офісу Міжнародного кримінального суду, що надало можливість значно посилити присутність на місцях, збільшити кількість місій в Україні й тісніше співпрацювати з потерпілими, членами постраждалих громад і громадянським суспільством, а також розширити участь у розробленні проєкту та переговорах щодо угоди про співпрацю з українською владою;

¹¹ Угода між Кабінетом Міністрів України та Міжнародним кримінальним судом про створення Офісу Міжнародного кримінального суду в Україні від 23 берез. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_001-23#Text.

¹² Report on activities and programme performance of the International Criminal Court for the year 2023. URL: https://asp.icc-cpi.int/sites/default/files/asp_docs/ICC-ASP-23-3-ENG.pdf.

¹³ Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо співробітництва з Міжнародним кримінальним судом : Закон України від 3 трав. 2022 р. № 2236-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2236-20>.

- 17 березня 2023 року Палати досудового провадження МКС за клопотанням Прокурора видала ордери на арешт Володимира Путіна та Марії Львової-Белової. Якщо ці ордери буде виконано, то це істотно активізує роботу Палати досудового провадження МКС¹⁴;
- 23 березня 2023 року Секретар МКС Пітер Льюїс і Генеральний прокурор України підписали угоду про співпрацю щодо створення представництва Суду в Україні¹⁵;
- 14 вересня 2023 року під час візиту в Україну Прокурор МКС Карім Хан від імені Суду відкрив Офіс у Києві. Співробітники, які безперервно працювали на місцях із травня 2022 року в межах плану розгортання розширеної місії на ротаційній основі, тепер призначені на посади польових співробітників у Київському офісі. Відповідно до відкритих даних МКС, офіс розрахований на 25 співробітників¹⁶;
- 5 жовтня 2023 року Агентство Європейського Союзу з правоохоронної співпраці (Європол) оголосило, що стало учасником Спільної слідчої групи щодо ймовірних основних міжнародних злочинів, учинених в Україні. Генеральні прокурори семи країн-учасниць і Катрін Де Болле, виконавча директорка Європолу, підписали угоду під час XVII засідання Консультативного форуму генеральних прокурорів при Євроюсті¹⁷;
- 5 березня 2024 року Палати досудового провадження МКС видала ордери на арешт Сергія Кобилаша, генерал-лейтенанта Збройних сил Росії, який був командувачем дальньої авіації Повітряно-космічних сил, і Віктора Соколова, адмірала Військово-морського флоту Росії, який був командувачем Чорноморського флоту. На підставі клопотань обвинувачення від 2 лютого 2024 року Палати досудового провадження МКС зазначила, що є достатні підстави вважати,
 - що кожен підозрюваний несе відповідальність за воєнні злочини, які полягали в здійсненні нападів на цивільні об'єкти, заподіянні надмірної випадкової шкоди цивільним особам або пошкодженні цивільних об'єктів, а також злочин проти людства, який полягав у нелюдських діях¹⁸;
- 24 червня 2024 року Палати досудового провадження МКС у складі головуючого судді Росаріо Сальваторе Айтала, судді Серхіо Херардо Угальде Годінеса та судді Хайкеля Бен Махфуда видала ордери на арешт Сергія Шойгу та Валерія Герасимова у зв'язку із ситуацією в Україні за ймовірні міжнародні злочини, учинені щонайменше з 10 жовтня 2022 року до щонайменше 9 березня 2023 року¹⁹;
- 21 серпня 2024 року Верховна Рада України ухвалила внесений Президентом законопроект про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього № 3909-ІХ, який набере законної сили одночасно з набранням чинності Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією

¹⁴ Report on activities and programme performance of the International Criminal Court for the year 2023. URL: https://asp.icc-cpi.int/sites/default/files/asp_docs/ICC-ASP-23-3-ENG.pdf.

¹⁵ Генпрокурор Андрій Костін у Гаазі підписав Угоду про відкриття Представництва МКС в Україні. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/genprokuror-andrii-kostin-u-gaazi-pidpisav-ugodu-pro-vidkrittya-predstavnictva-mks-v-ukrayini>.

¹⁶ У Києві розпочав роботу польовий офіс Міжнародного кримінального суду. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/u-kijevi-rozpozav-robotu-polyovii-ofis-miznarodnogo-kriminalnogo-sudu>.

¹⁷ Report on activities and programme performance of the International Criminal Court for the year 2023. URL: https://asp.icc-cpi.int/sites/default/files/asp_docs/ICC-ASP-23-3-ENG.pdf.

¹⁸ Situation in Ukraine: ICC judges issue arrest warrants against Sergei Ivanovich Kobylash and Viktor Nikolayevich Sokolov. URL: <https://www.icc-cpi.int/news/situation-ukraine-icc-judges-issue-arrest-warrants-against-sergei-ivanovich-kobylash-and>.

¹⁹ Situation in Ukraine: ICC judges issue arrest warrants against Sergei Kuzhugetovich Shoigu and Valery Vasilyevich Gerasimov.

Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього»²⁰;

- 9 жовтня 2024 року Верховна Рада України схвалила в цілому Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього» № 11484;
- Президент України 22 жовтня 2024 року підписав Закон України № 11484 «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього»²¹;
- 25 жовтня в Нью-Йорку заступниця керівника Офісу Президента Ірина Мудра і Постійний представник України при ООН Сергій Кислиця офіційно депонували ратифікаційну грамоту Римського статуту Міжнародного кримінального суду²².
- із 1 січня 2025 року Україна стане 125-ю державою – учасницею МКС.

Цей фактаж демонструє, що МКС ідентифікує наявність воєнних злочинів, учинених РФ на території України, і докладає зусиль для притягнення до відповідальності найвищого керівництва РФ за ці злочини. Водночас МКС сприяє розгортанню місії на території України та співпраці з Офісом Генерального прокурора, унаслідок чого шість рішень про ордери на арешт ґрунтуються на доказах, зібраних українською правоохоронною системою, правозахисною спільнотою та органами прокуратури.

Міжнародний кримінальний суд уперше в історії видав ордер для лідера держави – члена Ради Безпеки ООН, чим і продемонстрував посилену увагу до ситуації в Україні. Також прокурор МКС Карім Хар демонструє комунікацію з правозахисною спільнотою України під час закритих зустрічей.

Крім того, МКС ухвалив публічне рішення, згідно з яким засудив бездіяльність Монголії та визнав країну порушницею зобов'язань як держави – учасниці Римського статуту, оскільки не було заарештовано президента РФ Володимира Путіна за ордером МКС, який прибув до країни з офіційним візитом 3 вересня 2024 року.

1.2. Операційна діяльність Міжнародного кримінального суду щодо України

Для об'єктивного аналізу рівня залученості МКС у розслідуванні ситуації в Україні було проаналізовано внутрішню діяльність Секретаріату Суду протягом 2023 року як періоду активної публічної комунікації позиції суду:

- протягом 2022–2023 років у МКС зареєстровано 2974 заяви про участь потерпілих (2022 року – 827; 2023 року – 2147) та зареєстровано 3007 заяв про відшкодування шкоди потерпілим (2022 року – 856; 2023 року – 2151), що є найчисельнішим за кількістю потерпілих конфліктом з-поміж тих, які знаходяться на розгляді в МКС;

²⁰ Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього : Закон України від 21 серп. 2024 р. № 3909-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3909-IX#Text>.

²¹ Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього : Закон України від 9 жовт. 2024 р. № 4012-IX. URL: <https://itd.rada.gov.ua/BILLINFO/Bills/Card/44725>.

²² З 1 січня 2025 року Україна стане 125-ю державою – учасницею МКС. URL: <https://www.president.gov.ua/news/z-1-sichnya-2025-roku-ukrayina-stane-125-yu-derzhavoyu-uchas-94061>.

- за 2023 рік у МКС від України було зареєстровано 84 документи (2784 сторінки) і 2 транскрипції (63 сторінки);
- 2023 року Офіс державного адвоката у справах потерпілих МКС дедалі активніше долучався до надання допомоги жертвам на етапах попереднього розгляду та розслідування ситуації в Україні, зокрема щодо надання інформації до Офісу прокурора МКС;
- Департамент участі потерпілих і відшкодування збитків підвищував свою ефективність та вдосконалював методи роботи в Україні шляхом:
 - розширення функціональних можливостей бази даних «Системи управління заявами потерпілих»;
 - поширення онлайн системи заявок на процеси консультацій з потерпілими за ст. 18(2), яка потребує окремого програмування для конкретних ситуацій;
 - польового тестування IT-рішень для збору заяв потерпілих шляхом оснащення та навчання посередників на місцях;
 - покращення доступності інформації про потерпілих шляхом надання документів місцевими мовами в низці ситуацій;
- Відділ зовнішніх зв'язків і державного співробітництва координував укладення угоди з Україною про створення на її території представництва Суду;
- Відділ зовнішніх зв'язків і державного співробітництва в межах зусиль, спрямованих на покращення розуміння мандату Суду, організував та/або сприяв організації різноманітних семінарів, тренінгів і заходів з питань співробітництва, таких як семінар з питань співпраці з контактними особами;
- 2023 року Представництво МКС у Нью-Йорку:
 - брало участь як спостерігач у численних засіданнях Генеральної Асамблеї ООН та її допоміжних органів протягом 77-ї та 78-ї сесій, а також у засіданнях Ради Безпеки ООН, на яких обговорювали ситуації в країнах і тематичні питання стосовно діяльності Суду;
 - брало участь у дискусіях і відстежувало розвиток подій, пов'язаних із конфліктами в Україні, своєчасно надавало Суду оновлену інформацію;
 - відстежувало ключові події в ООН, зокрема ті, що стосуються країн, які розглядає Суд, збирало й аналізувало звіти, а також надавало Суду періодичну оновлену інформацію за необхідності;
- резонансне розслідування воєнних злочинів скоєних в Україні та публічні орде-ри на арешт значно підвищили ризики кібератак на електронну мережу Суду та вплинули на операційну діяльність Департаменту інформаційного менеджменту;

- 2023 року на операції в 16-ти країнах, щодо яких відкрито провадження для їх операційної підтримки було витрачено 54 927 900 євро. Від загальної суми на потреби України МКС було витрачено 3 741 300 євро, з них 77 400 євро – на зовнішній офіс суду, 161 800 євро – на відділ потерпілих і свідків у справі щодо України²³. Ці факти засвідчують, що для України як однієї із 16-ти країн, щодо яких відкрито провадження в МКС, триває повноцінна робота, фіксують свідчення свідків і потерпілих від російської агресії.

Однак «перед МКС не стоїть завдання щось робити для України. МКС має працювати на міжнародне правосуддя»,

– зазначив Микола Гнатовський під час інтерв'ю.

ВПЛИВ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ НА НАЦІОНАЛЬНУ Й МІЖНАРОДНУ АРХІТЕКТУРУ ПРИТЯГНЕННЯ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ

2.1. Суб'єкти воєнних злочинів у національному й міжнародному законодавстві

Суб'єкт воєнного злочину – центральний елемент злочину, оскільки за дії у формі віддавання наказу або його виконання чи дії за відсутності такого наказу зі злочинним умислом або без нього, наслідки яких призвели до воєнних злочинів, суб'єкта притягують до відповідальності на міжнародному рівні в МКС, Спецтрибуналі чи національному суді.

Тому в межах цього дослідження необхідно суб'єктів воєнних злочинів розподілити на категорії:

- **за громадянством;**
- **за видами злочинів;**
- **за рівнями судочинства відповідно до міжнародного кримінального законодавства й національного кримінального законодавства:**
 - МКС працює для притягнення до відповідальності найвищого керівництва РФ за воєнні злочини, злочини проти людства й геноцид;
 - Спеціальний трибунал буде здійснювати правосуддя щодо найвищого керівництва РФ за злочини агресії;
 - українська судова система працює для притягнення до відповідальності всіх російських військових разом із керівництвом, яке віддало наказ на вчинення воєнних злочинів, а саме військово-політичного керівництва (очільників установ, керівників управлінь, які координують цю діяльність, керівників Федеральної служби безпеки, Федеральної служби виконання покарань, солдатів як безпосередніх виконавців злочинних наказів, а також військових командирів відповідно до ст. 31-1).

Українське кримінальне законодавство виокремлює такі види суб'єктів злочину:

- **виконавці злочину;**
- **ті, хто віддає злочинні накази;**
- **ті, хто планує, підготовлює або розв'язує агресивну війну чи воєнний конфлікт, а також бере участь у змові, що спрямована на вчинення таких дій;**
- **військових командирів відповідно до ст. 31-1.**

Дослідження системи командування (chain of command), а саме тих, хто віддавав злочинні накази на вчинення воєнних злочинів, є невід'ємною частиною процесу забезпечення справедливості, що відображено в ст. 438 Кримінального кодексу (КК) України, однак розширення кримінальної відповідальності військових командирів та інших начальників за відсутність належного контролю за підлеглим стало можливим лише майже на третьому році повномасштабного вторгнення країни-агресора в Україну після появи ст. 31-1 КК України.

З 2019 року в експертних колах уже тривали дискусії щодо командної відповідальності, підставою для чого був проєкт Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права» № 2689 від 27 грудня 2019 року²⁴, який підтримав Парламент, однак Президент України його не підписав. Це стало передумовою того, що в серпні 2024 року на офіційному вебресурсі Верховної Ради України опубліковано проєкт Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього» (реєстраційний № 11484²⁵), у якому запропоновано нову ст. 31-1 до КК України про кримінальну відповідальність військових командирів, інших осіб, які фактично діють як військові командири, й інших начальників.

З огляду на таку вагому подію в нормотворчості, як притягнення до відповідальності командування, постає необхідність глибше розібратися в цих змінах.

Фахівці Головного науково-експертного управління Верховної Ради України зазначили, що²⁶:

- імплементація такого виду відповідальності, передбаченого ст. 28 Римського статуту, має ґрунтуватися на принципі індивідуального характеру відповідальності, що кореспондується з ч. 2 ст. 61 Конституції України, основним змістом якої є неможливість притягнення осіб до кримінальної відповідальності за діяння, які вони не вчинювали;
- у новій ст. 31-1 КК України йдеться про кримінальну відповідальність військових командирів, осіб, які фактично виконують функції командирів, а також інших начальників за будь-який злочин, передбачений ст. 437–439, 442, 442-1 цього Кодексу, вчинений підлеглими, які на момент учинення злочину перебували під їхнім фактичним командуванням і контролем або, залежно від обставин, під їхньою фактичною владою та контролем;
- аналіз п. «а» ст. 28 Римського статуту засвідчує, що відповідальність військового командира або особи, яка виконує його функції, настає за злочини, що підпадають під юрисдикцію МКС, якщо вони вчинені силами під їхнім фактичним командуванням і контролем або під їхньою фактичною владою через недотримання належного контролю;

24 Проєкт Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67804.

25 Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього : Закон України від 9 жовт. 2024 р. № 4012-IX. URL: <https://itd.rada.gov.ua/BILLINFO/Bills/Card/44725>.

26 Науково-експертний висновок (перше читання) на проєкт Закону «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього від 15 серп. 2024 р. № 11484. URL: <https://itd.rada.gov.ua/BILLINFO/Bills/pubFile/2492878>.

- щодо відповідальності начальників, які не є військовими командирами або не виконують їхні функції, за злочини, що підпадають під юрисдикцію МКС і вчинені їхніми підлеглими, відповідальність також визначено в п. «b» ст. 28 Римського статуту. Використання термінів у множині зумовлено тим, що воєнні злочини вчиняють у межах плану, політики або в масштабному їх виконанні;
- крім того, у ч. 1 ст. 31-1 КК України зазначено, що командир або особа, що виконує його функції, достовірно знали або ігнорували інформацію, яка засвідчує, що підлеглі вчиняли або планували вчинити злочин, але не вжили заходів для його попередження або повідомлення компетентним органам. Натомість у п. «i» ст. 28 Римського статуту зазначено, що командир або знав, або мав знати за обставинами на той момент, що підлеглі вчиняли чи мали намір учинити відповідні злочини;
- у ст. 28 Римського статуту акцентовано на тому, що відповідальність командирів та інших начальників настає за певних умов за злочини, які підпадають під юрисдикцію МКС і вчинені підлеглими;
- згідно з ч. 1 ст. 5 Римського статуту, до таких злочинів належать геноцид (ст. 442 КК), злочини проти людства (нова ст. 442-1 КК), воєнні злочини (ст. 438 КК у новій редакції), а також агресія (ст. 437 КК у проєкті). Однак у ч. 1 і 2 ст. 31-1 КК також зазначено про злочин, передбачений ст. 439 КК «Застосування зброї масового знищення», що не цілком узгоджується з положеннями ст. 28 Римського статуту.

Слід зазначити, що Велика Палата Верховного Суду винесла постанову від 28 лютого 2024 року у справі № 415/2182/20, яка розширила коло суб'єктів за планування, підготовку, розв'язування та ведення агресивної війни, визначивши, що діяння, передбачені ст. 437 КК України, здатні вчиняти особи, які в силу службових повноважень або фактичного суспільного становища спроможні здійснювати ефективний контроль за політичними чи воєнними діями або керувати ними, та/або істотно впливати на політичні, військові, економічні, фінансові, інформаційні й інші процеси у власній державі чи за її межами, та/або керувати конкретними напрямками політичних або воєнних дій²⁷.

Водночас, аналізуючи національну судову практику до набрання чинності Законом № 11484, за воєнні злочини вбачалася прогалина в притягненні до відповідальності російських військових, оскільки правоохоронні органи переслідують саме тих, хто вчинив злочин, тих, хто був присутнім під час злочину, і безпосереднього виконавця воєнного злочину. Щодо командирів, які віддавали злочинні накази, органам слідства та прокуратури потрібні докази, що ці особи віддавали такі злочинні накази.

Одним із важливих та основоположних аспектів, які виникають у процесі притягнення до відповідальності на національному й міжнародних рівнях, є питання функціональних і персональних імунітетів.

²⁷ Велика Палата Верховного Суду визначила ознаки суб'єкта злочину, передбаченого ст. 437 КК України «Планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни». URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1564458>.

За загальним принципом міжнародного права національні суди не можуть притягати до відповідальності «Трійку» (глава держави, глава уряду, міністр закордонних справ) через персональні імунітети «*ratione personae*», водночас МКС має мандат на видачу ордерів на арешт і здійснення правосуддя щодо цієї категорії суб'єктів за воєнні злочини, злочини проти людства та геноцид²⁸.

Ураховуючи високий запит на притягнення до відповідальності «Трійки» на національному рівні, міжнародна спільнота ініціювала створення органу, який зможе подолати персональні імунітети для досягнення справедливої відповідальності за воєнні злочини.

Водночас функціональні імунітети «*ratione materiae*» стосуються колишніх членів «Трійки», чинних міністра оборони, секретаря ради безпеки, міністра внутрішніх справ та ін. До цієї категорії посадовців МКС також реалізовує свій мандат щодо воєнних злочинів, злочинів проти людства та геноциду. Крім того, майбутній Спеціальний трибунал повинен мати можливість подолати цей імунітет для здійснення правосуддя за злочин агресії, який вчиняють проти України не лише «Трійка», а й особи, які, зокрема, реалізують накази «Трійки»²⁹.

Скасування чи збереження функціонального імунітету за злочини агресії залишається спірним для світової правничої спільноти, тому в Комісії міжнародного права ООН зараз опрацьовують Проєкт статей про імунітети посадових осіб держави від іноземної кримінальної юрисдикції. Проєкт ст. 7 наразі не відносить злочин агресії до тих злочинів, щодо яких функціональні імунітети не застосовують. Україна має власну позицію щодо цього: зазначене не відповідає чинному міжнародному праву. Однак Україна зробила відповідні коментарі й усно на засіданні Шостого комітету Генеральної Асамблеї ООН, і письмово. З ними можна ознайомитися на інформаційних ресурсах ООН³⁰, оскільки функціональні імунітети не мають застосовувати щодо злочину агресії та обов'язково мають бути подолані майбутнім Спеціальним трибуналом³¹.

Підсумовуючи, необхідно зазначити про вплив МКС на національне кримінальне законодавство в частині притягнення до відповідальності за воєнні злочини винних, оскільки процес ратифікації статуту Суду – Римського статуту сприяв появі в КК України поняття військових командирів та осіб, які фактично діють як військові начальники, що отримує форму суб'єкта, якого можливо притягнути до відповідальності.

28 Відповідальність за злочин агресії проти України: міжнародний і національний виміри. Відповідальність за злочин агресії проти України: міжнародний і національний виміри. URL: <https://so.supreme.court.gov.ua/authors/533/vidpovidalnist-za-zlochyn-ahresii-proty-ukrainy-mizhnarodnyi-i-natsionalnyi-vymiry>.

29 Відповідальність за злочин агресії проти України: міжнародний і національний виміри. URL: <https://so.supreme.court.gov.ua/authors/533/vidpovidalnist-za-zlochyn-ahresii-proty-ukrainy-mizhnarodnyi-i-natsionalnyi-vymiry>.

30 Comments and observations of Ukraine in relation to Draft Article 7 of the Draft Articles on Immunity of State officials from foreign criminal jurisdiction. URL: https://legal.un.org/ilc/sessions/75/pdfs/english/iso_ukraine.pdf.

31 Відповідальність за злочин агресії проти України: міжнародний і національний виміри. URL: <https://so.supreme.court.gov.ua/authors/533/vidpovidalnist-za-zlochyn-ahresii-proty-ukrainy-mizhnarodnyi-i-natsionalnyi-vymiry>.

2.2. Роль Міжнародного кримінального суду у створенні Спецтрибуналу

Слід акцентувати на тому, що МКС має обмежену юрисдикцію щодо злочину агресії, тому він може самостійно почати розслідувати збройний напад лише у випадку, якщо той стався між державами – учасницями Римського статуту й тільки щодо фактів, які наявні після набрання чинності Кампальської поправки до статуту (17 липня 2018 року). Або розгляд справи можуть відкрити за зверненням Ради Безпеки ООН³².

Серед держав – підписантів Статуту триває дискусія про визнання юрисдикції Суду щодо злочинів агресії, тим самим знявши зазначені вище обмеження. Станом на лютий 2024 року 45 із 124 країн прийняли поправки, визнавши юрисдикцію Суду щодо агресії, однак цього недостатньо для внесення змін до Статуту МКС. Серед країн, які прийняли поправки, – Кенія та Гватемала, однак ці країни зробили заяви про відмову від юрисдикції Суду³³.

Кейс війни Росії проти України не підпадає під правила Статуту, оскільки Росія підписала Статут, але не стала повноправним учасником Міжнародного кримінального суду і зрештою вийшла з процесу приєднання до МКС 2016 року³⁴, а також як країна – постійний член Ради Безпеки ООН може накласти вето на будь-яке рішення Ради Безпеки ООН³⁵.

Паралельним треком 2015 року Україна подала заяву про визнання юрисдикції Суду щодо будь-яких актів геноциду, злочинів проти людства або воєнних злочинів, які можуть бути вчинені на території України з 20 лютого 2014 року й надалі. Однак Прокурор МКС зазначив, що це не стосується злочину агресії, та що злочин агресії не може бути застосовано до нинішньої ситуації в Україні³⁶, про що він заявив 25 лютого 2022 року:

«...Моя Канцелярія може здійснювати свою юрисдикцію та розслідувати будь-який акт геноциду, злочину проти людства або воєнного злочину, вчиненого на території України з 20 лютого 2014 року і далі... Мій Офіс також отримав численні запити щодо поправок до Римського статуту стосовно злочину агресії, які набули чинності 2018 року, і застосування цих поправок до нинішньої ситуації. З огляду на те, що ні Україна, ні Російська Федерація не є державами – учасницями Римського статуту, Суд не може здійснювати юрисдикцію щодо цього передбачуваного злочину в цій ситуації³⁷».

32 Ти, хто видав ордер на арешт Путіна: як працює Міжнародний кримінальний суд і чим може допомогти українцям. URL: <https://zmina.info/articles/ti-hto-vydav-order-na-putina-yak-praczuuye-mizhnarodnyj-kryminalnyj-sud-i-chym-mozhe-dopomogty-ukrayinczyam/>.

33 Amendments on the crime of aggression to the Rome Statute of the International Criminal Court Kampala, 11 June 2010. URL: https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XVIII-10-b&chapter=18&clang=_en.

34 Russia withdraws from International Criminal Court treaty. URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-38005282>.

35 Conflict in Ukraine: A Special Tribunal on the Crime of Aggression. URL: <https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/CBP-9968/CBP-9968.pdf>.

36 Conflict in Ukraine: A Special Tribunal on the Crime of Aggression. URL: <https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/CBP-9968/CBP-9968.pdf>.

37 Statement of ICC Prosecutor, Karim A.A. Khan QC, on the Situation in Ukraine: «I have been closely following recent developments in and around Ukraine with increasing concern». URL: <https://www.icc-cpi.int/news/statement-icc-prosecutor-karim-aa-khan-qc-situation-ukraine-i-have-been-closely-following>.

Оскільки МКС не має юрисдикції щодо злочину агресії в Україні, низка політиків й експертів підписали спільну заяву та декларацію із закликом до створення Спеціального міжнародного трибуналу щодо злочину агресії проти України. Заява закликає держави прийняти запропоновану декларацію, яка підтримує створення міжнародного трибуналу, погоджуючись: надати юрисдикцію, що впливає з національних кримінальних кодексів і загального міжнародного права, Спеціальному міжнародному кримінальному трибуналу, який повинен бути створений для розслідування і судового переслідування осіб, що вчинили злочин агресії щодо території України, зокрема тих, хто суттєво вплинув на вчинення цього злочину або сформував його перебіг³⁸.

З осені 2022 року діє Коаліція (Core Group) зі створення Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України, до якої входить 41 член, серед них – держави й міжнародні організації, зокрема Європейського Союзу, Ради Європи³⁹.

Результатом роботи Core Group станом на травень 2024 року стало рішення 41 національного парламенту й парламентських асамблей міжнародних організацій, резолюції та висновки Європейського парламенту, Європейського Союзу, Парламентської асамблеї Ради Європи, Парламентської асамблеї Організації з безпеки та співробітництва в Європі та Парламентської асамблеї Організації Північноатлантичного договору про необхідність створення Спеціального трибуналу, що свідчить про включення питання в міжнародний порядок денний, зокрема на найвищому рівні⁴⁰.

Важливою подією в процесі створення Спецтрибуналу стало ухвалення Комітетом міністрів Ради Європи рішення CM/Del/Dec(2024)1497/10.2 від 30 квітня 2024 року, яке уповноважує Генерального секретаря Ради Європи здійснювати підготовку будь-яких необхідних документів для внесення до консультацій у межах Основної групи щодо можливого проєкту Угоди між Радою Європи й Урядом України про створення Спеціального трибуналу для розгляду злочинів агресії РФ проти України: проєкт двосторонньої угоди між Україною та Радою Європи, проєкт розширеної часткової угоди, яка визначатиме адміністрування і фінансування роботи трибуналу та проєкт його Статуту⁴¹.

17 вересня у Відні українська делегація, яку очолила заступниця керівника Офісу Президента Ірина Мудра, провела 11-ту зустріч Core Group зі створення Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України. За результатами роботи учасники досягли згоди щодо загальної концепції створення Спецтрибуналу, визначення моделі трибуналу, який буде створений угодою з Радою Європи, й учасники перейшли до обговорення проєкту Статуту⁴².

38 Statement calling for the creation of a special tribunal for the punishment of the crime of aggression against Ukraine. URL: <https://gordonandsarahbrown.com/wp-content/uploads/2022/03/Combined-Statement-and-Declaration.pdf>.

39 Відповідальність за злочин агресії проти України: міжнародний і національний виміри. URL: <https://so.supreme.court.gov.ua/authors/533/vidpovidalnist-za-zlochyn-ahresii-proty-ukrainy-mizhnarodnyi-i-natsionalnyi-vymiry>.

40 Відповідальність за злочин агресії проти України: міжнародний і національний виміри. URL: <https://so.supreme.court.gov.ua/authors/533/vidpovidalnist-za-zlochyn-ahresii-proty-ukrainy-mizhnarodnyi-i-natsionalnyi-vymiry>.

41 Core Group on the establishment of a Special Tribunal for the Crime of Aggression of the Russian Federation against Ukraine. URL: [https://search.coe.int/cm/#{%22CoEIdentifier%22:\[%220900001680af831c%22\],%22sort%22:\[%22CoEValidationDate%20Descending%22\]}](https://search.coe.int/cm/#{%22CoEIdentifier%22:[%220900001680af831c%22],%22sort%22:[%22CoEValidationDate%20Descending%22]}).

42 Ми зробили важливий крок на шляху до створення Спецтрибуналу щодо злочину агресії – Ірина Мудра. URL: <https://www.president.gov.ua/news/mi-zrobili-vazhliivij-krok-na-shlyahu-do-stvorennya-spectribu-93337>.

Під час аналізу положень Римського статуту щодо злочину агресії та процесу формування Спеціального трибуналу, на перший погляд, видається, що МКС не дотичний до процесу документування такого виду злочину. Однак Офіс Прокурора МКС є членом Міжнародного центру з кримінального переслідування за злочин агресії проти України (ІСРА), який працює в Гаазі на базі Євроюсту з липня 2023 року. Щомісяця 20 слідчих і прокурорів з України, Естонії, Латвії, Литви, Польщі та Румунії, Сполучених Штатів та Офісу прокурора МКС зустрічаються і напрацьовують спільне бачення розслідування злочину агресії. Поки тривають дискусії про можливий Спеціальний трибунал, ІСРА гарантує документування та збереження доказів, здійснює ефективну підготовку та сприяє майбутньому судовому переслідуванню злочину агресії, незалежно від юрисдикції, до якої буде розпочато провадження, тому докази перекладають, зокрема українською та англійською мовами, щоб забезпечити їх використання в різних юрисдикціях. Напрацювання ІСРА мають стати основою для роботи Спеціального міжнародного трибуналу⁴³.

Костянтин Задоя під час глибинного інтерв'ю висловив припущення, що:

«гіпотетично притягувати за злочини агресії, які скоюють громадяни росії на території України, міг би МКС, але для цього треба вносити зміни до Римського статуту. І тут ми, знову ж таки, впираємося у те, чи захочуть держави – учасниці Римського статуту, бо чимало з них – це держави Глобального Півдня, позиція яких щодо російсько-української війни, м'яко кажучи, не визначена, а в багатьох позиція, по суті, відверто проросійська, іти на внесення зміни до Римського статуту.

Зі сторони видається, що більш реалістичним є шлях створення окремого трибуналу, а не шлях внесення змін до Римського статуту. Хоча, з іншого боку, ефективність такого трибуналу доволі умоглядна, тому що все впирається в доступ до обвинувачених. Тому навряд чи Спецтрибунал буде ефективнішим у питанні переслідування російських високопосадовців, ніж МКС.

З іншого боку, чим менше держав підтримує Спецтрибунал, тим менше можливостей, наприклад, переслідувати, добиватися передачі обвинувачених у розпорядження трибуналу.

У цьому сенсі слід визнати, географія МКС значно ширша, ніж географія Core Group. Якщо навіть вся Core Group увійде до складу держав – засновниць Спецтрибуналу, це буде менше географічне охоплення та менші шанси досягти обвинувачених, якщо вони опиняться за межами російської федерації. Гіпотетично це дає МКС більше шансів бути ефективним, але, повторюся, все це дуже умоглядно. Вихід, який би дозволив Спецтрибуналу бути більш ефективним, – це заочні провадження, але, з іншого боку, це дуже радикальний та навіть ризикований крок з огляду на сучасний стан міжнародного права».

⁴³ One year on since the launch of the International Centre for the Prosecution of the Crime of Aggression Against Ukraine (ICPA). URL: <https://www.eurojust.europa.eu/news/one-year-launch-international-centre-prosecution-crime-aggression-against-ukraine-icpa>.

Важливо звернути увагу на міф, який формується в українському суспільстві щодо Спец. трибуналу, спостереженням про який поділився Костянтин Задоя під час глибинного інтерв'ю:

«У суспільстві завищені очікування щодо створення Спеціального трибуналу. Необхідно чітко розуміти, що створення трибуналу не означає, що вже завтра спецпризначенці поїдуть до Москви арештовувати Путіна. Це не швидкий процес, і для його реалізації потрібен тривалий час і зусилля з боку міжнародної спільноти. Тому, важливо проводити чесну комунікацію, яка б пояснювала реальні можливості та обмеження в рамках чинного міжнародного права».

2.3. Міжнародний досвід застосування ст. 124 Римського статуту і шлях України

Згідно зі ст. 124 Римського статуту, держава, яка стає державою – учасницею Статуту, може заявити, що протягом семи років після ратифікації вона не визнає юрисдикцію МКС щодо визначених ст. 8 Римського статуту воєнних злочинів, які, ймовірно, були вчинені її громадянами або на її території, а також країна може відкликати таку заяву в будь-який час.

Передумовою включення ст. 124 до Прикінцевих положень Римського статуту під час процесу ратифікації 1998 року стала стурбованість урядів країн-учасниць, передусім Франції, про те, що їхні громадяни, які залучені до миротворчих місій ООН, «можуть піддатися політично вмотивованим або іншим переслідуванням». Тому на Асамблеї країн-учасниць було запропоновано відмову від юрисдикції МКС протягом семирічного періоду лише щодо воєнних злочинів, визначених ст. 8 Римського статуту, натомість юрисдикція суду поширювалася на злочини геноциду, злочини проти людства та злочини агресії⁴⁴.

Однак громадянське суспільство рішуче виступило проти включення ст. 124 до Статуту під час Римської конференції (1998), оскільки норма послаблювала юрисдикційний режим МКС, її розглядали як таку, що не відповідає меті й завданням Римського статуту: «покласти край безкарності осіб, які вчиняють найбільш тяжкі злочини, що викликають занепокоєння всієї міжнародної спільноти, і в такий спосіб сприяти запобіганню схожим злочинам⁴⁵».

У грудні 2015 року держави – учасниці МКС пішли на історичний крок, якого очікувала та до якого закликала Коаліція за МКС спільно з іншими представниками громадянського суспільства, а саме: щоб Асамблея вилучила Прикінцеве положення і майбутні держави – учасниці МКС не використовували ст. 124, оскільки через її вибіркового підхід для забезпечення доступу потерпілих до правосуддя, а також пов'язаного з нею ризику безкарності за вчинення воєнних злочинів, визначених ст. 8 Статуту, що суперечить духу Римського статуту⁴⁶.

44 Ukraine ratifies Rome Statute but must address concerns over ICC jurisdiction. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/ukraine-ratifies-rome-statute-but-must-address-concerns-over-icc-jurisdiction/>.

45 Україна стає на крок ближчою до ратифікації Римського статуту МКС. URL: <https://www.coalitionfortheicc.org/news/ukraine-moves-towards-ratification-icc-rome-statute-Ukrainian>.

46 Україна стає на крок ближчою до ратифікації Римського статуту МКС. URL: <https://www.coalitionfortheicc.org/news/ukraine-moves-towards-ratification-icc-rome-statute-Ukrainian>.

Проте станом на 2024 рік громадянське суспільство не досягло фінального результату – вилучення ст. 124 з Римського статуту, оскільки лише 23 держави-учасниці зі 124-х ратифікували зазначену поправку. Отже, наявність ст. 124 в Статуті відкрила для України ширші можливості для ратифікаційного процесу та проведення адвокаційної кампанії серед критиків ратифікації⁴⁷.

За 26 років чинності Римського статуту ст. 124 було застосовано лише двічі:

- Франція ратифікувала Статут МКС 2000 року й одночасно подала на зберігання заяву відповідно до ст. 124 Статуту, щоб уникнути юрисдикції Суду щодо воєнних злочинів, які було вчинено її громадянами або на її території протягом семирічного періоду⁴⁸. В 2008 році Франція відкликала свою заяву⁴⁹;
- Колумбія ратифікувала Статут МКС 2002 року й одночасно подала на зберігання заяву відповідно до ст. 124 Статуту, щоб уникнути юрисдикції Суду щодо воєнних злочинів, які були вчинені її громадянами або на її території протягом семирічного періоду⁵⁰.

В 2009 році втратила чинність заява про застосування ст. 124 у зв'язку із закінченням семирічного строку. Проте слід зауважити, що колумбійська влада неодноразово публічно заявляла про свої наміри відкликати заяву Колумбії за ст. 124 до закінчення семирічного строку⁵¹.

У Законі України «Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього» Україна частково застосовує ст. 124 лише в частині «невизнання юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо злочинів, зазначених у статті 8, коли, ймовірно, злочин було вчинено її громадянами⁵²», водночас продовжує визнавати територіальну юрисдикцію⁵³.

Українська модель застосування ст. 124 відрізняється від французької та колумбійської частковим застосуванням статті, що викликає правові питання⁵⁴:

1. Невідомо, як зміни в законодавстві України взаємодіятимуть між собою, оскільки ратифікація ст. 124 Статуту може замінити й у такий спосіб змінити або припинити дію ч. 3 ст. 12 Статуту, або судді МКС можуть вирішити, що заява за ч. 3 ст. 12 перешкоджає заяві ст. 124.

47 Україна стає на крок ближчою до ратифікації Римського статуту МКС. URL: <https://www.coalitionfortheicc.org/news/ukraine-moves-towards-ratification-icc-rome-statute-Ukrainian>.

48 France: Ratification. Rome Statute Of The International Criminal Court Rome, 17 July 1998 France: Ratification. URL: <https://treaties.un.org/doc/Publication/CN/2000/CN.404.2000-Eng.pdf>.

49 France: Withdrawal Of Declaration. Rome Statute Of The International Criminal Court Rome, 17 July 1998. URL: <https://treaties.un.org/doc/Publication/CN/2008/CN.592.2008-Eng.pdf>.

50 Declarations and Reservations. Colombia. URL: https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XVIII-10&chapter=18&clang=en#EndDec.

51 The Assembly of State Parties to the International Criminal Court Decides to Delete Article 124 of the Rome Statute. URL: <https://www.ejiltalk.org/the-assembly-of-state-parties-to-the-international-criminal-court-decides-to-delete-article-124-of-the-rome-statute-2/>.

52 Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього : Закон України від 21 серп. 2024 р. № 3909-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3909-20#Text>

53 The Assembly of State Parties to the International Criminal Court Decides to Delete Article 124 of the Rome Statute Ukraine ratifies Rome Statute but must address concerns over ICC jurisdiction. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/ukraine-ratifies-rome-statute-but-must-address-concerns-over-icc-jurisdiction/>.

54 The Assembly of State Parties to the International Criminal Court Decides to Delete Article 124 of the Rome Statute Ukraine ratifies Rome Statute but must address concerns over ICC jurisdiction. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/ukraine-ratifies-rome-statute-but-must-address-concerns-over-icc-jurisdiction/>.

2. Альтернатива полягає в тому, що заяви за ст. 124 та ч. 3 ст. 12 можуть бути застосовані одночасно, завдяки чому українські громадяни будуть захищені від судового переслідування за воєнні злочини, вчинені за межами України, але не за злочини, вчинені в Україні. Попри це, видається очевидним, що ратифікація ст. 124 не може заднім числом змінити юрисдикцію МКС, тому будь-які наслідки почнуть діяти, коли ратифікація Україною набере чинності.
3. Постає питання, як ратифікація ст. 124 вплине на юрисдикцію МКС, оскільки незрозуміло, чи може ратифікація Україною ст. 124 на практиці обмежити активну юрисдикцію МКС щодо воєнних злочинів, імовірно, учинених громадянами України, не обмежуючи територіальну юрисдикцію.
4. У колах міжнародної правничої спільноти побутує думка, що захист особи й територіальні питання є різними завданнями, тому розглядають ст. 124 як роздільну. Інші ж вважають «дуже мало ймовірним», що МКС дозволить державам захищати лише своїх громадян від переслідування, і тому очікують, що судді можуть розглядати обмеження статусу особи й територіальної юрисдикції за ст. 124 як «пакетну угоду».
5. На практичному рівні одним із викликів для України можуть бути неочікувані рішення від суддів МКС під час тлумачення заяви за ст. 124. Зокрема, є ймовірність, що судді ухваллять рішення, що ратифікація в частині ст. 124 змінює ратифікацію за ч. 3 ст. 12 Статуту і що це стосується як захисту громадян, так і територіальної юрисдикції. Це може означати, що МКС не матиме юрисдикції щодо воєнних злочинів, учинених в Україні російськими військовими, протягом семи років після набрання чинності Римським статутом для України.

Ратифікація ст. 124 також загрожує позитивному іміджу України та її «високій моральній позиції» в міжнародній спільноті. Президент В. Зеленський був прихильником глобальної справедливості та МКС. Однак наслідки ратифікації засвідчують «недовіру до спроможності МКС справедливо розглядати воєнні злочини в цьому конфлікті щодо громадян України». Тому будь-яка безкарність, яка випливає з цієї заяви, може підірвати довіру до України, відповідно до зауважень Президента В. Зеленського з приводу того, що безкарність Росії в Сирії відіграла «значну роль» в її агресії проти України⁵⁵.

Однак слід проаналізувати попередній досвід України, про який зауважив під час глибинного інтерв'ю Олександр Павліченко:

«Стаття 124 Римського статуту виглядає досить дивно, погоджуючись на те, що поки що закривають очі, оскільки по факту немає підозр і підстав вважати, що Україна є тією стороною, яка вчиняє, ще й умисно, воєнні злочини.

Тому, як на мене, це більше виглядає як демонстрація української позиції, що вони бояться, щоб щодо них було переслідування, але це саме було і в першій заяві до МКС (2015 рік. – ред.), де Україна надавала дозвіл на розслідування всіх випадків, які стосувалися, тоді це був конфлікт, ще визначалося, чи це буде міждержавний, чи це внутрішній конфлікт.

⁵⁵ The Assembly of State Parties to the International Criminal Court Decides to Delete Article 124 of the Rome Statute Ukraine ratifies Rome Statute but must address concerns over ICC jurisdiction. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/ukraine-ratifies-rome-statute-but-must-address-concerns-over-icc-jurisdiction/>.

Але Україна так само заявляла, що ось та сторона-агресор вчиняє, а на цю сторону дивитися не треба. Тобто фактично вона робила схожу заяву, фактично це як застереження щодо 124-ї. На що МКС сказав: нам достатньо того, що нам дозволили ввійти і ми працюємо, а те, що там є якісь застереження, нас це не цікавить».

Водночас слід урахувати, що Україна, як і Колумбія, на момент ратифікації Римського статуту є стороною міжнародного збройного конфлікту, тому застосування ст. 124 в повному або частковому обсязі стало політичною умовою для пом'якшення спротиву суспільства до ратифікації Римського статуту й імплементації його в національне законодавство.

Ратифікація Україною Римського статуту потенційно пов'язана з ризиком того, що українці будуть піддані судовому переслідуванню за будь-які вчинені ними воєнні злочини до моменту початку дії семирічного періоду відповідно до заяви за ст. 124 Статуту. Однак Україна в жовтні 2024 року розширила кримінальне законодавство, чим взяла на себе обов'язок притягувати до кримінальної відповідальності за злочин агресії, воєнні злочини, злочин геноциду, злочини проти людства громадян України⁵⁶, тим самим поважаючи принцип МКС – комплементарність.

Проте чимало представників світової спільноти вважають, що для МКС, який пишається тим, що не допускає жодних застережень, строку давності й імунітету від судового переслідування, навіть для глав держав, ст. 124 є недоречним винятком із квінтесенції принципу Суду про відсутність безкарності за будь-які злочини під його юрисдикцією⁵⁷.

Тому МКС може не прийняти заяву України щодо застосування ст. 124 Римського статуту, про що під час інтерв'ю зазначає Микола Гнатовський:

«Застосування ст. 124 Римського статуту не викликає оптимізму та зобов'язує Україну дуже добре зважувати свої комунікації з цього приводу. Лише сам МКС буде вирішувати, чи брати заяву за ст. 124 до уваги взагалі та якою мірою».

⁵⁶ The Assembly of State Parties to the International Criminal Court Decides to Delete Article 124 of the Rome Statute Ukraine ratifies Rome Statute but must address concerns over ICC jurisdiction. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/ukraine-ratifies-rome-statute-but-must-address-concerns-over-icc-jurisdiction/>.

⁵⁷ The Assembly of State Parties to the International Criminal Court Decides to Delete Article 124 of the Rome Statute Ukraine ratifies Rome Statute but must address concerns over ICC jurisdiction. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/ukraine-ratifies-rome-statute-but-must-address-concerns-over-icc-jurisdiction/>.

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД РАТИФІКАЦІЇ ТА ВПЛИВ РАДИ БЕЗПЕКИ ООН

3.1. Міжнародний досвід імплементації Римського статуту. Національні заходи з імплементації країн – учасниць Римського статуту

Учасницями Римського статуту Міжнародного кримінального суду станом на кінець 2024 року є 124 країни, у яких триває процес імплементації Римського статуту в національне законодавство, зокрема це:

33

країни Африки⁵⁸;

19

держав Азійсько-тихоокеанського регіону⁵⁹;

19

держав Східної Європи⁶⁰;

28

держав Латинської Америки та Карибського басейну⁶¹;

25

країн Західної Європи та інших країн⁶².

Хоча Римський статут не містить жодного конкретного положення про внесення змін до внутрішнього законодавства, однак відповідно до ст. 70 (4) покладає на держави-учасниці зобов'язання розширити дію свого кримінального законодавства, що передбачає покарання за злочини проти здійснення правосуддя. У зв'язку з цим ст. 86 Статуту встановлює зобов'язання співпрацювати з Судом у розслідуванні та кримінальному переслідуванні злочинів, що підпадають під його юрисдикцію; аналогічно ст. 88 Статуту передбачає, що «держави-учасниці забезпечують, щоб їхнє національне законодавство передбачало процедури для всіх форм співробітництва⁶³...».

Очікується, що держави – учасниці Римського статуту застосовуватимуть ці правила на підґрунті принципу взаємодоповнюваності, який передбачає, що держава, на території якої вчинено міжнародний злочин, здатна або бажає розпочати провадження та покарати винних.

58 The States Parties to the Rome Statute. African States. URL: <https://asp.icc-cpi.int/states-parties/african-states>.

59 The States Parties to the Rome Statute. Asia-Pacific States. URL: <https://asp.icc-cpi.int/states-parties/asian-states>.

60 The States Parties to the Rome Statute. Eastern European States. URL: <https://asp.icc-cpi.int/states-parties/eastern-european-states>.

61 The States Parties to the Rome Statute. Latin American and Caribbean States. URL: <https://asp.icc-cpi.int/states-parties/latin-american-and-caribbean-states>.

62 The States Parties to the Rome Statute. Western European and Other States. URL: <https://asp.icc-cpi.int/states-parties/western-european-and-other-states>.

63 Implementation of the Rome Statute of the International Criminal Court in Bolivia. URL: https://asp.icc-cpi.int/sites/asp/files/asp_docs/ASP9/ICC-ASP9-POA2010-BOL-ENG.pdf.

Тож кожна держава потребує відповідних правил і положень, щоб мати можливість переслідувати за вчинені злочини геноциду, злочини проти людства, воєнних злочинів і злочинів агресії.

Отже, Римський статут є правовою основою, яка зміцнює норми міжнародного гуманітарного права й вимагає прийняття внутрішнього законодавства з метою доримання зобов'язань, що випливають з нього, і сприяння діяльності Суду, а також взаємної технічної допомоги між державами з метою розроблення такого імплементаційного законодавства, ураховуючи, що всі держави зобов'язані за будь-яких обставин дотримуватися і виконувати правила, встановлені Женевськими конвенціями 1949 року, щоб ці правила застосовували до них, зокрема ті, що містяться в додаткових протоколах 1977 року⁶⁴.

Водночас Тимур Короткий під час глибинного інтерв'ю зауважує, що для України:

«Імплементаційний закон, яким вносилися зміни до Кримінального кодексу України, не був обов'язково потрібен в якості передумови ратифікації Римського статуту. Україна могла його ратифікувати без відповідних змін у кримінальне законодавство. Римський статут прямих вимог щодо імплементації матеріального кримінального права не містить. Щодо питань, пов'язаних із забезпеченням співпраці з МКС, вони відбулися раніше шляхом доповнень кримінального процесуального законодавства України, чим була забезпечена ефективна співпраця з МКС. Є багаторічні держави-учасники Римського статуту, в яких відсутні злочини проти людства та/або злочин агресії. Ратифікація Римського статуту скоріше слугувала приводом для внесення змін в кримінальне законодавство України складу злочинів проти людства і запровадження командної відповідальності (ст. 32-1 КК України - ред). Але це було треба зробити ще давно. Зауважу, що "командна відповідальність" як передумова притягнення командирів за бездіяльність щодо злочинів, передбачених в ст. 438 КК України була і раніше, через застосування відповідних статей Першого Додаткового протоколу».

Норми внутрішнього права відображають повагу до основних прав, закріплених у найвищому законі держави, яка передбачає, що всі особи підпорядковуються Конституції та законам, верховним декретам, законопроектам і підзаконним актам відповідно до норм міжнародного гуманітарного права⁶⁵.

Одним з результатів імплементаційних процесів стало те, що **153** зі 193 держав – членів ООН криміналізували принаймні один із чотирьох найсерйозніших міжнародних злочинів:

142

держави – члени ООН (155 юрисдикцій)
криміналізували воєнні злочини;

134

держави – члени ООН (149 юрисдикцій)
визнали геноцид кримінальним злочином;

64 Implementation of the Rome Statute of the International Criminal Court in Bolivia. URL: https://asp.icc-cpi.int/sites/asp/files/asp_docs/ASP9/ICC-ASP9-POA2010-BOL-ENG.pdf.

65 Implementation of the Rome Statute of the International Criminal Court in Bolivia. URL: https://asp.icc-cpi.int/sites/asp/files/asp_docs/ASP9/ICC-ASP9-POA2010-BOL-ENG.pdf.

99

держав – членів ООН (112 юрисдикцій)
криміналізували злочини проти людства;

51

держава – член ООН (52 юрисдикції)
криміналізували злочин агресії (включно з підбурюванням до злочину агресії);

94

держави – члени ООН (106 юрисдикцій)
криміналізували воєнні злочини, геноцид і злочини проти людства;

42

держави – члени ООН (41 юрисдикція)
криміналізували всі ці чотири міжнародні злочини⁶⁶.

Національні заходи з імплементації країн – учасниць Римського статуту

Колумбія

Дата підписання: 10 грудня 1998 року **Дата ратифікації:** 5 серпня 2002 року⁶⁷

Колумбія частково імплементувала основні положення Римського статуту через Кримінальний кодекс (Закон № 599 від 2000 року). Кодекс охоплює геноцид і більшість воєнних злочинів; однак злочини проти людства не є типовими колумбійськими законами. Кримінальний кодекс передбачає кримінальну відповідальність за кілька діянь, передбачених ст. 7 Римського статуту (наприклад, убивство, насильницьке зникнення осіб, тортури, зґвалтування, сексуальне рабство, примусова проституція, довільне затримання, примусове переміщення тощо). Однак ці злочини не можна вважати злочинами проти людства, оскільки їм не вистачає елементу контексту, необхідного для визначення наявності злочину проти людства (тобто вимоги, щоб вони були вчинені в контексті широкомасштабного й систематичного нападу на цивільне населення⁶⁸).

2020 року було видано Декрет № 601, що уповноважує Управління Верховного комісара з питань миру встановити процедуру індивідуального переслідування членів організованих збройних груп, які виявляють справжню прихильність до миру й повагу до правосуддя. У зв'язку з цим було видано Указ № 965 від 2020 року,

66 Justice Beyond Borders Project. URL: <https://justicebeyondborders.com/page/about-the-project/#trends-challenges>.

67 Colombia and the Rome Statute. URL: <https://www.pgaction.org/ilhr/rome-statute/colombia.html>.

68 Colombia and the Rome Statute. URL: <https://www.pgaction.org/ilhr/rome-statute/colombia.html>.

який регулює нові процедури та пільги для членів організованих збройних груп, які вирішили пройти індивідуальне переслідування⁶⁹.

Кримінальний кодекс лише посилається на принцип вищих наказів і приписів закону в ст. 32 (4), хоча він неповний. Угоду про співпрацю між Офісом прокурора та урядом Колумбії було підписано 28 жовтня 2021 року⁷⁰.

Болівія

Дата підписання: 17 липня 1998 року **Дата ратифікації:** 27 червня 2002 року⁷¹

Болівія ратифікувала Римський статут на підставі Закону № 2398 від 16 травня 2002 року. Попри те, що в чинній Конституції врегульовано питання пріоритету і прямого застосування Римського статуту, необхідно внести поправки для того, щоб імплементувати його положення в національне законодавство.

2007 року омбудсмен представив проєкт закону про імплементацию Римського статуту, підготовлений з метою виконання Статуту. Проєкт закону було узгоджено з громадянським суспільством, а потім подано до Національного конгресу, де його схвалила Конституційна комісія Палати депутатів в частині, що стосується ст. 51 цього законопроєкту⁷².

Омбудсмен згодом додав деякі зауваження до тих, що були висловлені Палатою депутатів. Однак, попри законодавчий процес, Конституційна комісія Палати депутатів вирішила направити проєкт закону до Міністерства юстиції, оскільки було встановлено, що це питання належить до компетенції Департаменту з прав людини Міністерства юстиції.

У квітні 2007 року Міністерство юстиції видало технічний звіт і направило його безпосередньо до Конституційної комісії Палати депутатів, щоб розпочати законодавчу фазу. Зрештою проєкт закону, ініційований омбудсменом, не дістав підтримки⁷³.

10 грудня 2008 року президент Болівії оприлюднив Верховний указ № 29851, яким започаткував «Національний план дій з прав людини – Болівія: гідність і благополуччя на 2009–2013 роки». Цей план містить елементи, пов'язані з імплементацией Римського статуту в національне законодавство, оскільки він визначає метою «підтримання прийняття законопроєкту про імплементацию Римського статуту, який розглядав законодавчий орган Багатонаціональної Держави Болівія⁷⁴».

69 Participation of the american states in ihl treaties and their national implementation. URL: https://www.icrc.org/sites/default/files/publication/file/cicr_informe_oea_2020-2021_engweb.pdf.

70 Colombia and the Rome Statute. URL: <https://www.pgaction.org/ilhr/rome-statute/colombia.html>.

71 Bolivia and the Rome Statute. URL: <https://www.pgaction.org/ilhr/rome-statute/bolivia.html>.

72 Implementation of the Rome Statute of the International Criminal Court in Bolivia. URL: https://asp.icc-cpi.int/sites/asp/files/asp_docs/ASP9/ICC-ASP9-POA2010-BOL-ENG.pdf.

73 Implementation of the Rome Statute of the International Criminal Court in Bolivia. URL: https://asp.icc-cpi.int/sites/asp/files/asp_docs/ASP9/ICC-ASP9-POA2010-BOL-ENG.pdf.

74 Plan nacional de acción de derechos humanos bolivia para vivir bien 2009–2013. URL: <https://biblioteca.corteidh.or.cr/tablas/cd0451.pdf>.

Паралельно з цим відбулася конституційна реформа 2009 року, одним із результатів якої стала поява ст. 257 Конституції, відповідно до якої міжнародний договір, який ратифіковано, стає частиною внутрішнього правового порядку, до того Болівія не мала законодавства, яке фактично імплементує Римський статут⁷⁵.

Конституційна реформа посприяла тому, щоб у болівійському законодавстві було передбачено механізми підтримки та координації з установами, які безпосередньо пов'язані з Римським статутом.

У червні 2012 року Ево Моралес Айма, президент Болівії, відвідав Міжнародний кримінальний суд і поінформував Президента МКС про постійний демократичний прогрес у політичній трансформації, яку демократія Болівії здійснює з 2006 року, глибокою реструктуризацією політичної системи представницької демократії та прав людини. Водночас Президент Болівії звернувся з проханням про технічну допомогу для підготовки нової правової систематизації судової системи⁷⁶.

2012 року Міністерство юстиції створило спеціальну комісію, яка відповідає за розроблення проєкту нового Кримінально-процесуального кодексу, який містить кілька положень про доповнення та співпрацю. Крім того, Міністерство юстиції розробляло імплементаційне законодавство щодо МКС, яке враховувало б пропозицію 2006 року, підготовлену офісом омбудсмена. Наразі законодавство Болівії містить деякі загальні положення щодо міжнародного судового співробітництва.

У контексті розширення болівійського законодавства щодо співпраці з МКС було затверджено Закон від 12 липня 2012 року № 260 «Про прокуратуру», у якому визначено, що однією із функцій прокуратури є забезпечення міжнародної судової, адміністративної та слідчої співпраці, передбаченої чинними міжнародними законами, договорами й конвенціями.

З огляду на те, що Болівія вже досягнула суттєвих результатів, у своїй відповіді на План дій країна висловила Секретаріату Асамблеї держав готовність продовжувати роботу щодо впровадження Римського статуту для виконання міжнародних зобов'язань⁷⁷.

Можна дійти висновку, що держава докладє зусиль з метою усунення перешкод для імплементації Римського статуту відповідно до нової Політичної конституції держави, яка передбачає попередню перевірку на конституційність. Це дає змогу Конституційному Суду розглянути та прийняти рішення щодо конституційності Договору⁷⁸.

75 Bolivia and the Rome StatuteBolivia and the Rome Statute. URL: <https://www.pgaction.org/ilhr/rome-statute/bolivia.html>.

76 Bolivia and the Rome StatuteBolivia and the Rome Statute. URL: <https://www.pgaction.org/ilhr/rome-statute/bolivia.html>.

77 Bolivia and the Rome Statute. URL: <https://www.pgaction.org/ilhr/rome-statute/bolivia.html>.

78 Implementation of the Rome Statute of the International Criminal Court in Bolivia. URL: https://asp.icc-cpi.int/sites/asp/files/asp_docs/ASP9/ICC-ASP9-POA2010-BOL-ENG.pdf.

Малі

Дата підписання: 17 липня 1998 року **Дата ратифікації:** 16 серпня 2000 року⁷⁹

Кримінальний кодекс Малі⁸⁰ був змінений законом № 01-079 від 20 серпня 2001 року, відтоді він частково реалізує основні положення Римського статуту. Кілька основних злочинів, які можуть становити воєнні злочини, не охоплені цим законом, у ньому йдеться лише про принцип «незастосування строку давності».

Однак законодавства, яке регулювало б співпрацю з МКС, до 2012 року не було⁸¹.

Із січня 2012 року Малі передала ситуацію на власній території до МКС, який може здійснювати свою юрисдикцію щодо злочинів, перелічених у Римському статуті, вчинених на території Малі або її громадянами з 1 липня 2002 року⁸².

13 січня 2012 року МКС і Малі уклали угоду про виконання вироків у вигляді позбавлення волі та стала першою державою в Африці, яка уклала таку угоду з МКС⁸³.

У липні 2014 року Малійська коаліція на підтримку МКС за сприяння Коаліції в партнерстві з Американською асоціацією юристів організувала в Бамако семінар з урядом Малі, під час якого було обговорено, як національні органи влади можуть покращити підзвітність і співпрацю з МКС, сприяння ратифікації та імплементації поправки до Римського статуту щодо злочину агресії, прийняття додаткового національного законодавства й удосконалення координації між громадянським суспільством⁸⁴.

Буркіна-Фасо

Дата підписання: 30 листопада 1998 року **Дата ратифікації:** 16 квітня 2004 року⁸⁵

Буркіна-Фасо прийняла повне імплементаційне законодавство, зокрема положення про співпрацю та всі загальні принципи Римського статуту, через закон № 052-2009/AN від 3 грудня 2009 року⁸⁶. Проте його положення не було імplementовано в Кримінальний і Кримінально-процесуальний кодекси, які містять положення, що конкурують. 2020 року міжнародна організація «Парламентарі за глобальні дії» (PGA) надала технічну допомогу своїм членам щодо уніфікування різних положень⁸⁷.

79 Mali and the Rome Statute. URL: <https://www.pgaction.org/ilhr/rome-statute/mali.html>.

80 Situations & Cases. Mali. URL: <https://www.aba-icc.org/country/mali/>.

81 Mali and the Rome Statute. URL: <https://www.pgaction.org/ilhr/rome-statute/mali.html>.

82 Mali. Situation in the Republic of Mali (ICC-01/12). URL: <https://www.icc-cpi.int/situations/mali>.

83 Mali becomes first African state to sign an agreement on the enforcement of sentences with the ICC. URL: <https://www.icc-cpi.int/news/mali-becomes-first-african-state-sign-agreement-enforcement-sentences-icc>.

84 Mali. URL: <https://www.coalitionfortheicc.org/country/mali>.

85 Burkina Faso and the Rome Statute. URL: <https://www.pgaction.org/ilhr/rome-statute/burkina-faso.html>.

86 Burkina_Faso_Implementing_Legislation. URL: https://cjad.nottingham.ac.uk/documents/implementations/pdf/Burkina_Faso_Implementing_Legislation.pdf.

87 Burkina Faso and the Rome Statute. URL: <https://www.pgaction.org/ilhr/rome-statute/burkina-faso.html>.

Дата підписання: 17 липня 1998 року **Дата ратифікації:** 11 квітня 2002 року⁸⁸

Кримінальний кодекс Нігеру⁸⁹ був змінений законопроектом № 2003-025 від 13 червня 2003 року, і тепер він частково реалізує основні положення Римського статуту, зокрема загальні принципи, за винятком «відповідальності командирів та інших начальників», та не містить норм, які регулюють співпрацю з МКС⁹⁰.

У жовтні 2017 року в Нігері відбувся круглий стіл за участю представників МКС, уряду й парламенту країни, Коаліції Міжнародного кримінального суду, міжнародної організації «Парламентарі за глобальні дії» (PGA), суддів і юристів щодо повної імплементації Римського статуту (МКС) у внутрішньому законодавстві, оскільки в Кримінальному кодексі відповідальність за воєнні злочини, злочини проти людства та геноцид є недосконалою, визначення злочинів проти людства не відповідають Римському статуту, відсутність відповідальності командирів та інших начальників, а також відсутність криміналізації злочину агресії в законодавстві Нігеру⁹¹.

■ ■ Нігерія

Дата підписання: 1 червня 2000 року **Дата ратифікації:** 27 вересня 2001 року⁹²

2001-го і 2006 року до Національної асамблеї подавали проєкти законів про імплементацію норм Римського статуту в законодавство Нігерії, однак вони не дістали підтримки парламентарів.

У грудні 2011 року Асамблея держав – учасниць МКС надала технічну допомогу для розроблення комплексного законопроекту про імплементацію злочинів Римського статуту в національну правову систему Нігерії на основі переглянутого Типового закону Співдружності⁹³. Унаслідок цього Генеральний прокурор і Міністр юстиції Нігерії створили міжвідомчий комітет, який розробив проєкт Закону про злочини проти людства, воєнні злочини, геноцид і пов'язані з ними злочини від 2012 року.

Завдяки внеску міжвідомчого комітету законопроект став покращеним, порівняно з попередніми версіями 2001-го та 2006 року, оскільки містить норми про співпрацю між МКС і Нігерією, що є позитивним зрушенням, порівняно з попередніми домовленостями.

88 Niger and the Rome Statute. URL: <https://www.pgaction.org/ilhr/rome-statute/niger.html>.

89 Niger. Code Penal. URL: <https://iccdb.hrlc.net/data/doc/352/>.

90 Niger and the Rome Statute. URL: <https://www.pgaction.org/ilhr/rome-statute/niger.html>.

91 Roundtable on Strengthening the Implementation of the Rome Statute and the Fight against Impunity in Niger. URL: <https://www.pgaction.org/news/roundtable-niger.html>.

92 Nigeria and the Rome Statute. URL: <https://www.pgaction.org/ilhr/rome-statute/nigeria.html>.

93 Nigeria and the Rome Statute. URL: <https://www.pgaction.org/ilhr/rome-statute/nigeria.html>.

Завдання законопроєкту про МКС полягали в тому, щоб:

- (a) передбачити заходи відповідно до законодавства Нігерії для покарання та забезпечення виконання міжнародних злочинів геноциду, злочинів проти людства й воєнних злочинів;
- (b) увести в дію певні положення Римського статуту МКС;
- (c) уможливити співпрацю з МКС у виконанні його функцій відповідно до Римського статуту⁹⁴.

Законопроєкт було представлено спікеру парламенту, спікеру більшості та головам відповідних комітетів. Тоді уряд підготував урядовий законопроєкт про імплементацію Римського статуту,⁹⁵ а саме «Про злочини проти людства, геноцид і пов'язані з ними злочини 2012 року». Законопроєкт пройшов перше читання в Сенаті. Далі його було розглянуто в другому читанні в Сенаті, але не був прийнятий Палатою представників у травні 2013 року як «Закон про закон, що передбачає примусове виконання та покарання за злочини проти людства, воєнні злочини, геноцид і пов'язані з ними правопорушення та Надати чинності певним положенням Римського статуту Міжнародного кримінального суду в Нігерії, 2013 р.» (SB 183). Відтоді законопроєкт не рушив далі⁹⁶.

Водночас на засіданні високого рівня з питань верховенства права Генеральної Асамблеї ООН, яке відбулося у вересні 2012 року, Нігерія пообіцяла, що прийме законопроєкт про імплементацію Римського статуту до 2013 року⁹⁷.

12 червня 2014 року члени міжнародної організації «Парламентарі за глобальні дії» (PGA) надіслали відкритого листа президенту Нігерії⁹⁸, у якому закликали покласти край безкарності Боко Харам через МКС. Відповіді не надійшло.

Цим проєктом закону уряд Нігерії продемонстрував прихильність до визнання шляхом імплементації Римського статуту на національному рівні. Однак законопроєкт ініціювала адміністрація колишнього президента Гудлака Джонатана, після якого країною керували два нові президенти, тому цілком можливо, що внаслідок зміни влади проєкт закону втратив актуальність.

94 Acceptance of International Criminal. Justice in Nigeria. Legal Compliance, Myth or Reality? URL: https://www.nurembergacademy.org/fileadmin/publications_images/acceptance-of-international-criminal-justice-in-nigeria-legal-compliance-myth-or-reality/Nigeria.pdf.

95 Nigeria and the Rome Statute. URL: <https://www.pgaction.org/ilhr/rome-statute/nigeria.html>.

96 Acceptance of International Criminal. Justice in Nigeria. Legal Compliance, Myth or Reality? URL: https://www.nurembergacademy.org/fileadmin/publications_images/acceptance-of-international-criminal-justice-in-nigeria-legal-compliance-myth-or-reality/Nigeria.pdf.

97 Nigeria. URL: <https://www.coalitionfortheicc.org/country/nigeria>.

98 Open Letter to President Goodluck Jonathan. URL: <https://www.pgaction.org/pdf/2014/2014-06-12-Open-letter-to-President-Goodluck-Jonathan.pdf>.

3.2. Перспективи застосування ст. 16 Римського статуту щодо відкритих проваджень Міжнародного кримінального суду у справі щодо України та світова практика застосування відстрочки

У ст. 16 Римського статуту «Відстрочка розслідування або кримінального переслідування» зазначено, що «Рада Безпеки ООН може звернутися до МКС з проханням про відстрочку розпочати або проводити розслідування або кримінальне переслідування на період протягом 12 місяців. Таке прохання може бути поновлене Радою Безпеки ООН на таких самих умовах».

Слід акцентувати на тому, що постійним членом Ради Безпеки ООН є РФ – країна-агресор, щодо її шести громадян МКС оголосив ордери на арешти, а також США й Китай – країни, які не є підписантами Римського статуту і критично ставляться до діяльності МКС.

Для України ця норма є не конструктивною, оскільки потенційно Росія, використовуючи членство в Раді Безпеки ООН, може гальмувати як початок нових розслідувань, так і розслідувань або кримінальних переслідувань, що вже тривають, на період протягом 12 місяців.

Стаття 16 Римського статуту забезпечує життєво важливий механізм для врегулювання відносин між обов'язками Ради Безпеки відповідно до Статуту ООН і судовим мандатом МКС та намагається примирити будь-який потенційний конфлікт між інтересами миру й інтересами правосуддя в контексті дебатів «мир проти правосуддя».

Згідно зі ст. 27 Статуту ООН, за рішення про відкладення розслідування або судового переслідування МКС на підставі ст. 16 Римського статуту мають проголосувати дев'ять членів Ради Безпеки, до складу якої входять 15 членів, зокрема голоси постійних членів Ради, які збігаються або утрималися. Негативне голосування постійного члена Ради унеможлиблює ухвалення резолюції⁹⁹.

Після закінчення 12-місячного періоду відстрочки призупинення втрачає чинність. Щоб ініціювати будь-яке подальше призупинення, Рада Безпеки повинна повторно розглянути питання про те, чи варто застосовувати ст. 16 Римського статуту. Для цього знову потрібні голоси дев'яти членів Ради, зокрема голоси постійних членів Ради, що збігаються, або тих, що утрималися, на підставі загрози миру й безпеці.

Ні в Статуті ООН, ні в Римському статуті немає обмежень щодо кількості повторень відстрочки, тому Human Rights Watch уже висловлювали занепокоєння з приводу того, що після застосування відстрочки Рада Безпеки з високою ймовірністю поновить призупинення, потенційно відкладаючи перспективу правосуддя на невизначений термін.

Слід зосередити увагу на тому, що формулювання ст. 16 Римського статуту дозволяє Раді Безпеки призупинити «розслідування або судове переслідування», що означає, що Рада може прийняти рішення про призупинення окремої справи, якщо вона виявить, що така справа становить «загрозу миру» або в іншому аспекті відповідає вимогам глави VII Ради Безпеки¹⁰⁰.

99 Article 16. Questions and Answers. URL: <https://www.hrw.org/news/2008/08/15/article-16>.

100 Article 16. Questions and Answers. URL: <https://www.hrw.org/news/2008/08/15/article-16>.

Однак, переходячи від теоретичних пересторог, про які все ж таки необхідно пам'ятати, до реальної ситуації, що склалася станом на кінець 2024 року, Микола Гнатовський під час інтерв'ю висловив таке бачення:

«Стаття 16 Римського статуту не викликає ні в кого ентузіазму, а її застосування в умовах розколотої та по суті заблокованої Ради Безпеки ООН видається малореалістичним».

Приклад відстрочки за ст. 16 Статуту – Судан.

14 липня 2008 року прокурор МКС запросив ордер на арешт президента Судану Омара аль-Башира за звинуваченням у геноциді, злочинах проти людства та воєнних злочинах за організацію жорстокої кампанії проти повстанців у регіоні Дарфур у Судані. Уряд Судану намагався заблокувати видачу ордера на арешт аль-Башира, переконавши африканські держави та їх об'єднання (Африканський Союз, Організація Ісламська Конференція) в Раді Безпеки ООН домагатися відстрочки в Міжнародному кримінальному суді на 12 місяців відповідно до ст. 16 Римського статуту¹⁰¹.

Рада Безпеки неодноразово відкладала розслідування МКС ситуації в Дарфурі, посилаючись на миротворчі зусилля та необхідність підтримувати діалог з урядом Судану.

Однак 31 березня 2005 року Рада Безпеки прийняла Резолюцію 1593 (2005), на підставі якої передала ситуацію в суданському регіоні Дарфур на розгляд МКС, хоча Китай і Сполучені Штати утрималися під час голосування. Преамбула резолюції нагадує про право відстрочки відповідно до ст. 16 Римського статуту, а п. 6 Резолюції виключає юрисдикцію МКС щодо «громадян, нинішніх або колишніх посадових осіб або персоналу держави, що надає допомогу за межами Судану, яка не є учасником Римського статуту», які беруть участь у миротворчих операціях ООН або Африканського Союзу в Судані, якщо тільки «держава, що надає допомогу, прямо не відмовилася від виключної юрисдикції»¹⁰².

Така позиція надає загальний імунітет від юрисдикції МКС вибірковій групі осіб, а саме громадянам недержавних сторін.

Африканський Союз офіційно звернувся до Ради Безпеки з проханням застосувати ст. 16 Римського статуту і призупинити будь-яке обвинувачення президента Судану, коли йшлося про продовження мандату ЮНАМІД¹⁰³.

Унаслідок цього Рада Безпеки не вжила жодних заходів з цього приводу, і в Резолюції 1828 (2008) не було жодного посилання на ст. 16 Римського статуту. Під час дебатів у Раді Безпеки щодо справи Аль-Башира жодна з держав, які розглядали можливість відстрочки, не стверджувала, що Рада не має повноважень посилатися на ст. 16 Римського статуту в цій ситуації¹⁰⁴.

Невдоволення Африканського Союзу відсутністю відстрочки за ст. 16 Римського статуту щодо Аль-Башира виявилось в першій з низки резолюцій, прийнятих у липні 2009 року, у якій повторювався запит на відстрочку за ст. 16 Римського статуту

101 Article 16. Questions and Answers. URL: <https://www.hrw.org/news/2008/08/15/article-16>.

102 Adopted by the Security Council at its 5158th meeting, on 31 March 2005. URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n05/292/73/pdf/n0529273.pdf>.

103 Article 16. URL: https://pureadmin.qub.ac.uk/ws/portalfiles/portal/555629388/Article_16.pdf.

104 Резолюція 1827 (2008), ухвалена Радою Безпеки на її 5947-му засіданні 31 лип. 2008 р. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/633149?ln=en&v=pdf>.

і містилося попередження про те, що до тих пір, поки цей запит не буде задоволено, члени Африканського Союзу утримуватимуться від співпраці у справі арешту й здачі президента Аль-Башира¹⁰⁵. Це призвело не тільки до напруженості у відносинах між Африканським Союзом і МКС загалом, а й конкретно між МКС і африканськими державами-учасницями, які не виконують свої зобов'язання за Статутом МКС щодо арешту й видачі Аль-Башира через позицію, обрану Африканським Союзом щодо відсутності запиту про відстрочку¹⁰⁶.

Кейс із Суданом є прикладом політизації ст. 16 Римського статуту, оскільки після видачі ордеру на арешт у справі Аль-Башира Африканський Союз, Ліга арабських держав, Рух неприєднання, Організація Ісламська конференція закликали Раду Безпеки зробити відстрочку відповідно до ст. 16 Римського статуту¹⁰⁷.

На думку правозахисників з Human Rights Watch, не було жодних ознак того, що розслідування МКС могли завдати шкоди підтримці міжнародного миру й безпеки або що призупинення діяльності Суду могло сприяти миру в Судані, оскільки мирний процес у Дарфурі зупинився на понад дев'ять місяців на підставах, абсолютно не пов'язаних із розслідуваннями МКС або запрошеним ордером на президента Аль-Башира¹⁰⁸.

Приклад відстрочки за ст. 16 Статуту – Лівія.

26 лютого 2011 року Рада Безпеки ООН одноголосно голосувала за передання ситуації щодо Лівії на розгляд МКС, що зафіксовано в Резолюції 1970 (2011)¹⁰⁹. Це був другий випадок, коли Рада Безпеки ООН скористалася правом передання справ відповідно до ст. 13(b) для поширення юрисдикції МКС на державу, яка не є учасницею Статуту МКС, а також посилалася на ст. 16 Римського статуту, так само як і Резолюція 1593 щодо Судану¹¹⁰.

Рада Безпеки в преамбулі Резолюції послалася на ст. 16 Римського статуту, а в п. 6 Резолюції виключила юрисдикцію МКС щодо «нинішніх або колишніх посадових осіб або персоналу з держави за межами Лівійської Арабської Джамагирії, яка не є учасницею Римського статуту», які беруть участь в операціях, «створених або санкціонованих Радою» (Резолюція Ради Безпеки ООН 1970, 2011 рік, п. 6)¹¹¹.

У наукових колах тривають дискусії щодо правомірності включення імунітету до змісту Резолюції, передусім з огляду на юрисдикційний режим ст. 12 і виключення імунітету в ст. 27 Римського статуту, тому невідомо, яким буде тлумачення МКС щодо посилання на ст. 16 Римського статуту та Резолюції, які де-факто назавжди призупиняють розслідування щодо конкретної категорії громадян.

З огляду на мету ст. 16, одним з пояснень включення посилання на ст. 16 до змісту обох справ є переконання, що держави, і неминуче Рада Безпеки, пам'ятають про інтереси миру й політичні наслідки судового втручання з боку МКС¹¹².

¹⁰⁵ Decisions and Declarations. URL: <https://www.legal-tools.org/doc/bf6f1e/>.

¹⁰⁶ Article 16. URL: https://pureadmin.qub.ac.uk/ws/portalfiles/portal/555629388/Article_16.pdf.

¹⁰⁷ Decisions and Declarations. URL: <https://www.legal-tools.org/doc/bf6f1e/>.

¹⁰⁸ Article 16. Questions and Answers. URL: <https://www.hrw.org/news/2008/08/15/article-16>.

¹⁰⁹ Resolution: Imposes an arms embargo, a travel ban and an assets freeze in connection with the situation in the Libyan Arab Jamahiriya URL: <https://main.un.org/securitycouncil/en/s/res/1970-%282011%29>.

¹¹⁰ Article 16. URL: https://pureadmin.qub.ac.uk/ws/portalfiles/portal/555629388/Article_16.pdf.

¹¹¹ Resolution 1970 (2011). Adopted by the Security Council at its 6491st meeting, on 26 February 2011. URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n11/245/58/pdf/n1124558.pdf>.

¹¹² Article 16. URL: https://pureadmin.qub.ac.uk/ws/portalfiles/portal/555629388/Article_16.pdf.

ВИСНОВКИ

У дослідженні проаналізовано проблеми й перспективи інтеграції положення Римського статуту в правову систему України, обґрунтовано важливість адаптації законодавства в умовах збройного конфлікту.

У процесі інтеграції норм міжнародного кримінального та гуманітарного права в українське законодавство увагу зосереджено на взаємодії з Міжнародним кримінальним судом, ратифікації Римського статуту та його імплементації в національну правову систему, етапи набуття Україною статусу повноправної учасниці Римського статуту й окреслення реальних обрисів розслідування та притягнення до відповідальності за воєнні злочини, геноцид і злочини проти людства, учинені на території України під час російської агресії.

Тривалий шлях України до ратифікації Римського статуту позначився на нормах Конституції України та положеннях кримінального законодавства, змінив політичну волю, залучив громадянське суспільство та військовослужбовців. З 2015 року Україна почала формувати вже процесуальні відносини з МКС, що посприяло розгортанню місії на початку повномасштабного вторгнення та публічному виданню ордерів на арешт найвищому керівництву країни – постійному члену Ради Безпеки ООН, що стало прецедентом у міжнародному правосудді.

Одним із ключових аспектів дослідження є питання кримінальної відповідальності військових командирів та інших осіб, які фактично виконують їх функціональні обов'язки, за злочини, вчинені підлеглими. Запровадження нової статті 31-1 до Кримінального кодексу України дає правову підставу для притягнення командирів до відповідальності за воєнні злочини, що має важливе значення в умовах міжнародного збройного конфлікту. Це наблизило українське законодавство до вимог міжнародного права, зокрема до ст. 28 Римського статуту, яка забезпечує відповідальність командирів і начальників за нелегальні дії у випадках, коли вони не забезпечили належний контроль.

Водночас, попри прогрес у розробленні національного законодавства, постала низка викликів, які потребують додаткового опрацювання. Передусім слід забезпечити чітке визначення механізмів розслідування та процесуального переслідування злочинів, які підпадають під юрисдикцію МКС, на національному рівні. Українська правова система має бути готовою не лише до співпраці з міжнародними інституціями, а й до самостійного розслідування та переслідування осіб, відповідальних за міжнародні злочини.

Крім того, необхідність підвищення ефективності національних органів правосуддя в питаннях розслідування міжнародних злочинів актуалізує питання розвитку спеціальних підрозділів у структурі правоохоронних органів, які будуть забезпечувати розслідування таких злочинів, а також удосконалення професійних кваліфікацій слідчих, прокурорів і суддів.

Важливим аспектом є збереження політичної волі щодо подальшого реформування системи правосуддя в Україні для повної імплементації Римського статуту. Внесення змін до національного законодавства має супроводжуватися активною співпрацею з міжнародними партнерами та громадянським суспільством для забезпечення прозорості й ефективності процесу імплементації.

Попри те, що РФ ігнорує МКС і Римський статут, а її військові продовжують вчиняти злочини агресії, триває пошук моделі притягнення найвищого керівництва федера-

ції до відповідальності. Створення Core Grupe стало першим кроком до формування Спеціального трибуналу та визнання світом злочинів агресії, однак відкритим лишається питання початку функціонування Трибуналу й кількості країн-союзниць.

Застосування Україною частини ст. 124 Римського статуту стало сміливим й унікальним кроком, однак передбачає ризик відмови МКС розглядати клопотання, що стане прецедентом, як і погодження застосування лише частини статті.

Ратифікація Римського статуту та його подальша імплементація позитивно відображаються на міжнародному іміджі України як країни, яка прагне забезпечити верховенство права та покласти край безкарності за міжнародні злочини. Значущою складовою цієї системи є створення умов для ефективного функціонування національного правосуддя в умовах міжнародного збройного конфлікту, що потребує подальшої адаптації як матеріального, так і процесуального права.

Отже, реалізація положень Римського статуту на національному рівні відкриває нові можливості для України у сфері міжнародного правосуддя, зміцнює її позицію на міжнародній арені та є вагомим внеском у протидію безкарності за воєнні злочини. Особливий шлях України сформував модель для подальших досліджень країнами, які нині знаходяться на шляху до ратифікації Римського статуту.

РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ ДЕРЖАВНИХ СТРУКТУР І ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА:

- продовжувати оперативно збирати, зберігати й архівувати докази воєнних злочинів;
- посилити координацію та співпрацю між підрозділами, які розслідують воєнні злочини, як на національному, так і на міжнародному рівнях;
- обмінюватися досвідом, набутим у процесі розслідування воєнних злочинів, з третіми державами, поширювати відповідну судову практику з метою сприяння дискусії щодо злочинів та їхнього впливу в ситуаціях конфлікту та поза ними;
- продовжувати визначати пріоритетність розслідування та судового переслідування злочинів, як це передбачено Стратегічним планом щодо реалізації повноважень органів прокуратури у сфері кримінального переслідування за вчинення міжнародних злочинів на 2023–2025 роки, ухваленим 15 вересня 2023 року;
- розглянути можливість міжнародної підтримки щодо розслідування воєнних злочинів за кордоном, коли це має стратегічне значення для кримінального переслідування (наприклад, у випадку конкретних злочинів або форм відповідальності, не передбачених українським кримінальним законодавством);
- співпрацювати з третіми державами, які здійснюють правосуддя щодо воєнних злочинів, учинених в Україні, зокрема шляхом обміну доказами, створення спільних слідчих груп або укладення угод про співробітництво у сфері правосуддя;
- підписати, ратифікувати й імплементувати міжнародні документи, що сприяють переслідуванню екологічних злочинів і міждержавному співробітництву в цій сфері, Люблінську та Гаазьку конвенції (з лютого 2024 року), а також підтримувати процес ухвалення Конвенції про злочини проти людства;
- проводити інформаційні кампанії для потерпілих, свідків та організацій громадянського суспільства щодо визначення воєнних злочинів, ідентифікації потерпілих, їхніх прав під час провадження і доступних заходів підтримки (зокрема щодо мандату Реєстру збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України¹¹³);
- забезпечити фінансування та належні ресурси для довгострокового моніторингу шкоди, завданої внаслідок повномасштабного вторгнення;
- забезпечити фінансування та належні ресурси для відшкодування шкоди постраждалим (з посиленою увагою до вразливих категорій).

¹¹³ Реєстр збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України. URL: https://minjust.gov.ua/hdd/international_register_of_damage

